

2. *Верба В. А., Загородніх О. А.* Проектний аналіз: Підручник. — К.: КНЕУ, 2000. — С. 98.

3. *Дамодаран А.* Инвестиционная оценка: Инструменты и методы оценки любых активов; Пер. с англ. — 4-е изд. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. — 1340 с.

4. *De Villiers J.* 1989. «Inflation, asset structure and the discrepancy between accounting and true return». *Journal of Business Finance and Accounting*. Volume 16, numb 1 Spring 1989, p. 493—506.

5. *Madden B. J.* CFROI™ Valuation: A Total System Approach to Valuing the Firm . Butterworh-Heinerman An imprint of Elsevier Science, Linacre House, Jordan Hill, Oxford OX2 8DP, 200 Wheeler Road, Burlington NA 01803, 1999, 350 pp., p. 15.

6. *Stigler G.* Capital and rates of return in manufacturing industries, Princeton: Princeton University Press, 1963, 54.

Стаття надійшла до редакції 19.06.2009

УДК: 330.142

Т. В. Бакіна

канд. екон. наук, ст. викладач
(Таврійський державний агротехнологічний
університет, м. Мелітополь)

ФУНКЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА ЙОГО РОЛЬ В ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Обґрунтована необхідність більш глибокого теоретичного осмислення ролі інтелектуального капіталу на рівні підприємства, визначено основні функції інтелектуального капіталу, розкрито його роль в економічному розвитку підприємства.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інтелектуальний капітал, функції, підприємство, розвиток.

KEY WORDS: intellectual capital, functions, enterprise, development.

Вплив інтелектуальних чинників на результативність функціонування окремих економічних суб'єктів і на економічне зростання в цілому достатньо давно є об'єктом пильної уваги дослідників і фахівців-практиків, при цьому робиться акцент на особливий характер і постійно зростаючу роль таких чинників у міру

розвитку продуктивних сил і ускладнення механізмів взаємодії ринкових суб'єктів. Найбільш розробленими напрямками в теоретико-методологічному плані є дослідження, що вивчають вплив окремих інтелектуальних чинників на результативність функціонування економічних суб'єктів, а також економічне зростання і розвиток країни в цілому; такими є, перш за все, дослідження впливу техніко-технологічних змін (інновацій) і дослідження прогресу знань у рамках концепції людського капіталу.

У концепціях економічного зростання і розвитку простежується роль інтелектуальних активів. Починаючи з робіт Солоу, чинник технологічного прогресу став враховуватися при побудові неокласичних моделей економічного зростання. Одним з перших, хто вказав на взаємозв'язок довгострокового економічного розвитку і технічного розвитку, був австрійський економіст Й. Шумпетер. По Й. Шумпетеру, в основі економічного розвитку лежать інноваційні процеси (введення нововведень), суть яких полягає в здійсненні нових комбінацій чинників і умов господарської діяльності. Ідеї Й. Шумпетера стали основою еволюційних теорій економіки, де інновації, прогресуючі знання і відкриття, навчання зайняли центральне місце. Нові теорії зростання, що пов'язуються, перш за все, з іменами П. Ромера, Р. Лукаса, розглядають як чинники економічного зростання накопичення людського капіталу (у моделі Р. Лукаса), накопичення знань, ідей і винаходів (у моделі П. Ромера) [4. с. 121].

Нові теорії зобов'язані своєю появою значною мірою концепції людського капіталу, виникнення якої пов'язане з іменами таких економістів, як Г. Беккер, Т. Шульц, Я. Мінцер, Э. Денісон, Дж. Кендрік. Ними обґрунтовано і доведено емпірично позитивний вплив освіти, професійного досвіду і навичок на продуктивність праці, економічне зростання і національний дохід. Головним змістом, цінним зерном теорії людського капіталу є обґрунтування ролі знань і вмінь працівників у процесі виробництва і визнання людини як об'єкту капітальних вкладень, як об'єкту економічної діяльності, як основного чинника економічного розвитку і джерела економічного зростання.

Зарубіжні економісти виділяють три основні канали дії освіти на економічне зростання і продуктивність праці: 1) воно наділяє нову робочу силу вже накопиченими, «старими» знаннями; 2) сприяє придбанню нових знань вже функціонуючою робочою силою; 3) сприяє процесу виробництва нових знань. Освіта або збільшує продуктивність працівника на даному робочому місці, або робить його здібним до такої праці, результати якої представля-

ють більшу цінність і тому оплачується вище, або розвиває в ньому «підприємницькі» здібності, роблячи його більш вмілим організатором [1 с. 109].

Відправним пунктом при оцінці внеску освіти в економічне зростання служили відмінності в заробітках осіб з різними рівнями освіти.

Величина внеску освіти в економічне зростання, розрахована Е. Денісоном для США, складає 24 % (після уточнених розрахунків 13,2 %) (1929—1957 рр.) і 15 % (після уточнених розрахунків 12,4 %) (1950—1965 рр.) [2. с. 101].

Оцінки Т. Шульца щодо того, яка частина приросту національного доходу США припадає на частку освіти, коливалися від 16,6 до 33,3 % (з 1929р. по 1956 р.) [3. с. 21].

Зарубіжними економістами освіта розглядалася також і як каталізатор науково-технічного прогресу. Освіта може збільшувати не тільки швидкість, з якою розповсюджуються, але і швидкість, з якою здійснюються наукові відкриття, тобто підвищувати темп науково-технічного прогресу. Подальший розвиток науки і техніки зараз вже неможливий без високоосвічених кадрів учених, інженерів і техніків. Вони служать постачальниками нових ідей, від них багато в чому залежить практична реалізація зроблених відкриттів. Освіта, отже, виступає як необхідна передумова, як один з двигунів науково-технічного прогресу. Багато поліпшень у технології і організації виробництва робляться безпосередньо на робочому місці. Здійснюються вони спонтанно, а не в результаті цілеспрямованих зусиль. Якщо освіта розвиває в працівнику новаторські здібності, роблячи його винахідливішим і ініціативним, це також повинно сприяти прискоренню технічного прогресу.

У вітчизняній економічній науці радянського періоду питаннями економіки освіти і ефективності праці кваліфікованих працівників продуктивно займалися С. Г. Струмлінін, що вперше дослідив ці проблеми ще в 20-х і початку 30-х років, а також В. А. Жамін, Г. А. Єгіазарян, С. Л. Костанян, В. І. Комаров, В. І. Марцинкевіч, Б. М. Ременніков, Л. І. Тульчинський, В. І. Ягодкин і ін. Радянськими вченими емпірично доведений позитивний вплив освіти і кваліфікації на продуктивність праці працівників, економічні результати виробництва, зокрема приріст додаткового продукту, чистої продукції, а через ці показники на приріст національного доходу і розвиток економіки країни в цілому.

Дослідження інтелектуальних активів, людського капіталу як провідний чинник економічного розвитку продовжені в роботах

сучасних вітчизняних економістів Г. Т. Аширової, С. А. Дятлова, В. С. Гойло, Р. І. Капелюшнікова, М. М. Критського, О. Б. Дигиной і ін.

Проведений огляд досліджень показує, що зарубіжні і вітчизняні економісти визначають провідну роль окремих складових інтелектуального капіталу на макроекономічному рівні і індивідуальному, в меншій мірі дослідження зачіпають мікроекономічний рівень. При цьому акцент робиться, головним чином, на їх вплив на економічне зростання і національний дохід країн, на продуктивність праці, ефективність виробництва, а також на зростання заробітків (доходів) окремих працівників. Проведені дослідження формують передумови для більш глибокого теоретичного осмислення ролі інтелектуального капіталу в комплексі на рівні підприємства.

Метою даної статті є: визначення функції інтелектуального капіталу підприємства; розкриття ролі інтелектуального капіталу в економічному розвитку підприємства.

В сучасних умовах, як показують численні зарубіжні дослідження, наприклад К. Е. Свейби і П. Страссмана, інтелектуальний капітал є причиною розбіжності між ринковою і балансовою вартістю підприємства, піднімаючи ринкову вартість над балансовою оцінкою. Відмічена перевага характерна не тільки для галузей високих технологій. За деякими оцінками, навіть у добувних і обробляючих галузях США частка ринкової вартості компаній, що доводиться на фізичні активи, скоротилася з 62 % в 1982 році до 38 % у 1992 році. В цілому загальна ринкова вартість 500 найбільш крупних американських компаній, яких припадає на частку близько 70 % ринку, складала до кінця 1995 року близько 4,6 трильйонів доларів при вартості їх активів, рівній усього лише 1,2 трильйона доларів. Згідно положенням економічної теорії ринкова вартість бізнесу визначається його прибутковістю, поточною і перспективною. Отже, інтелектуальний капітал визначає прибутковість бізнесу [3. с. 38].

Головною функцією інтелектуального капіталу є його здатність впливати на економічний розвиток підприємства, роблячи його стійким, а також інтелектуальний капітал є домінуючим знярядом у конкурентній боротьбі. Інтелектуальний капітал — це система капітальних стійких інтелектуальних переваг підприємства на ринку і джерело їх формування. Інтелектуальний капітал є свого роду серцевиною бізнесу, яка забезпечує його зростання і постійне оновлення, необхідне для виживання і розвитку в сучасних умовах. Активно використовуваний на підприємстві інте-

лектуальний капітал вносить новизну до технології виробництва або у виріб. Проте в середньому за п'ять — сім років це нововведення морально застаріває і на його зміну приходить новий винахід — це безперервний процес. Інтелектуальні можливості працівників роблять інтелектуальний капітал підприємства джерелом формування нових знань, нових ідей. Під новим знанням розуміються не тільки наукові відкриття і винаходи, а будь-яке нововведення (економічне, технічне (технологічне), управлінське і т. ін.), яке ще невідоме в зовнішньому середовищі (конкурентам), тому його впровадження у виробничий процес носить упереджуючий (стратегічний) характер з метою отримання конкурентних переваг у перспективі. Інтелектуальний капітал це і акумульовані знання, без збереження яких неможливе створення нових знань. Адже винахід того, що вже винайдене, приводить до відставання. Оновлення бізнесу відбувається за рахунок відтворення нових і вже адаптованих до нього ідей. На основі інтелектуальних активів відбувається послідовне нарощування переваг підприємства над конкурентами і з'являється можливість успішно просувати свій бізнес на ринку, стабільно збільшуючи прибуток.

Роль інтелектуального капіталу в економічному розвитку підприємства можна представити тезисно:

1. інтелектуальний капітал — як один з основних чинників розвитку підприємства, що було доведене зарубіжними і вітчизняними економістами;
2. інтелектуальний капітал як джерело розвитку підприємства, оскільки є постачальником нових знань і ідей, що реалізуються (вживаються) в практичній діяльності;
3. інтелектуальний капітал як основа розвитку динамічних здібностей, оскільки сприяє безперервному оновленню бізнесу;
4. інтелектуальний капітал як важіль впливу на траєкторію розвитку (прогресивний рух) і темп розвитку (з прискоренням);
5. інтелектуальний капітал як інструмент для згладжування циклічності розвитку підприємства, що підтримує фази підйому і буму.

Вплив на економічний розвиток підприємства і його конкурентоспроможність є комплексною функцією і складається з взаємодії ряду простих функцій, які перераховані нижче.

Інтелектуальний капітал виконує виробничу і відтворювальну функції, безперервно оновлюючи виробництво. Отримання різного роду технологічних, продуктових і організаційних переваг над конкурентами є важливою функцією інтелектуального капіталу.

По-перше, інтелектуальний капітал створює нову продукцію і удосконалює існуючу продукцію, насичаючи її елементами новизни, а також особливими споживчими властивостями. Ця функція є визначальною і виявляється не тільки у високотехнологічному виробництві, але й у традиційному виробництві конкурентоздатної продукції. По суті, це функція технічної і технологічної ідеї споживчого товару або новостворюваного засобу виробництва. Принципово нові види товарів з'являється відносно рідко, але разом з тим однотипні їх модифікації часто вельми істотно відрізняються один від одного з погляду споживачів. Гарантії якості, надійності товару, його високі споживчі властивості є наслідком умілого творчого вдосконалення цього товару.

По-друге, інтелектуальний капітал бере участь у виробництві / відтворенні унікальних технологій, зокрема виробничих і управлінських. Тут він виступає як система виробництва і продажу конкретного товару. Ця функція виражається у формі таких послідовних дій, як операція, процедура або технологія, дозуюча вживання ресурсів, а також конкретизує місце, час і умови виконання позначеної системи дій. При цьому першорядну роль грає зміст цих процесів, якість і своєчасність їх виконання. Виконання вказаної функції створює ритмічне відтворення унікальних споживчих властивостей у товарній продукції. Організація такої технології, що важко відтворити конкурентами, і складає суть мистецтва майстрів і менеджерів, зайнятих даним бізнесом.

Генерування фінансового потоку є наступною функцією інтелектуального капіталу на рівні підприємства. Фінансова вигода підприємства пов'язана, перш за все, з можливістю отримання стабільного додаткового доходу в довгостроковому аспекті від монопольного використання унікальних по своєму характеру інтелектуальних активів, права на які захищені законом.

Конкурентна перевага використання інтелектуального капіталу — це контроль завойованих ринків і освоєння нових, маючи монопольне правом на результати інтелектуальної діяльності, компанія може контролювати свій сегмент ринку і примусити всіх, хто використовує аналогічні, але не захищені права, придбати їх у власника для продовження використання; може не давати таких прав своїм конкурентам; може залишити за собою монополію на виробництво продукції. Оновлюючи і удосконалюючи свою продукцію ефективніше за конкурентів, підприємство має можливість зайняти нові ринки, пропонуючи продукцію з особливими споживчими властивостями.

Наступна функція інтелектуального капіталу — це ефективне управління виробництвом, одноособове і командне. Змінюються умови навколишнього середовища, міняються ринки і продукти, міняються клієнти і постачальники, міняються співробітники, міняються конкуренти. Всі ці постійні зміни вимагають від менеджерів нових, іноді принципово інших методів управління. Ключовим стає управління уміннями і навички підприємства в цілому, кожного окремого її співробітника, положенням на ринку, здатністю підприємства адаптуватися і бути інноватором. Діяльність топ-менеджера або управлінської команди, заснована на використанні інтелектуального людського капіталу, є процес виробництва специфічної продукції — інформації у вигляді управлінських рішень. Вдало знайдені управлінські рішення визначають ефективність функціонування підприємства в умовах кон'юнктури ринку, що змінюються, тобто величину як валового доходу підприємства, так і його складової — доданої вартості. Спираючись на свій інтелектуальний людський капітал, менеджер або команда менеджерів здатні уміло аналізувати ринок і вибирати конкурентну стратегію, проводити технічне і технологічне озброєння і переозброєння виробництва, формувати оптимальну політику витрат і прибутків, розробляти і проводити перспективні товари і технології, активно просувати їх на ринках, що веде до ефективності виробництва, нарощування споживчої вартості товарів, збільшення доданої вартості і отримання надприбутку. Слід зазначити, що економічна віддача (нарощування доданої вартості) від використання командного інтелектуального капіталу (за умови злагодженості управлінської команди) може бути значно вище за економічну віддачу індивідуального інтелектуального людського капіталу в результаті виникнення ефекту синергії, що описується математично невірною, але для кращих управлінських команд вельми точною формулою $2 + 2 = 5$. Синергетичний ефект у результатах діяльності управлінської команди виникає завдяки використанню розширеного і поглибленого цілісного командного інтелектуального людського капіталу, сформованого не стільки за рахунок підсумовування знань, які мають у своєму розпорядженні члени команди, скільки за рахунок з'єднання різних знань у єдине ціле.

Інтелектуальний капітал породжує мультиплікативний ефект по відношенню до інших видів капіталу, збільшуючи їх віддачу, за рахунок більш рентабельного їх використання. Традиційні чинники (земля, праця, капітал) у сучасній економіці діють тільки за умови ефективного використання інтелектуального капіталу.

лу. Володіючи інтелектуальним капіталом, підприємство здатне координувати використання традиційних ресурсів або комбінувати їх новими, особливими способами, забезпечуючи більш ефективно, ніж у конкурентів, їх використання. Навіть невеликий український досвід показує, що без фінансових і матеріальних ресурсів можна починати і розвивати бізнес (наприклад, надання послуг), а без інтелектуального капіталу навіть при значній фінансовій і матеріальній підтримці бізнес ніколи не буде стійким.

Враховуючи багатофункціональність інтелектуального капіталу і його позитивний вплив на діяльність підприємства, слід включити інтелектуальний капітал у механізм стійкого економічного розвитку підприємства як елемент динаміки. Під стійким розвитком економіки підприємства ми розуміємо керований прогресивно-динамічний процес поліпшення якості бізнесу, направлений на розвиток його конкурентоспроможності в довгостроковій перспективі.

Суть будь-якої економічної категорії завжди проявляється через функції. Вони є похідними від суті, яку виражають, і показують, як, яким чином реалізується призначення цієї економічної категорії. Обґрунтовано, що інтелектуальний капітал підприємства багатофункціональний: бере участь в реалізації відтворювальної функції (оновлення виробництва через створення нових видів продукції і технологій); стимулює збільшення віддачі ресурсів і створення ефекту зростання продуктивності праці; є провідником управлінських інновацій. Але головне призначення інтелектуального капіталу полягає в дії на економічний розвиток підприємства, формування конкурентних переваг і генерування стабільного доходу поточного і майбутніх періодів.

Література

1. *Голуб А.* Факторы роста российской экономики и перспективы технического обновления // Вопросы экономики. — 2004. — № 5. — С. 43—58.
2. *Капелюшников Р. И.* Современные буржуазные концепции формирования рабочей силы: (Критический анализ). — М.: Наука, 1981. — 287 с.
3. *Струмилин С. Г.* Проблемы экономики труда. — М.: Наука, 1982. — 471 с.
4. *Шумпетер Й.* Теория экономического развития. — М.: Прогресс, 1982. — 455 с.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2009